
ECOLOGICAL ETHICS AND LIVING ENVIRONMENT

Sjadjana Vidosavljevic

University in Pristina-Kosovska Mitrovica, The Faculty for Teachers Education Prizren- Leposavić,
sladjana.vidosavljevic@pr.ac.rs

Emilija Markovic

University in Pristina-Kosovska Mitrovica, The Faculty for Teachers Education Prizren- Leposavić
emilija.markovic@pr.ac.rs

Jelena Krulj

University in Pristina-Kosovska Mitrovica, The Faculty for Teachers Education Prizren- Leposavić,
jelena.krulj@pr.ac.rs

Natasha Lazovic

University in Pristina-Kosovska Mitrovica, The Faculty for Teachers Education Prizren- Leposavić,
natasa.mladenovic@pr.ac.rs

Abstract: At the beginning of the twenty-first century, it can be rightly said that human populations face environmental challenges in the history of this planet. The fact is that there are many people on earth today, far more than the ecological balance our planet can support, which is why we face numerous problems, loss of biodiversity, climate problems. For this reason, people are consuming non-renewable or very slowly renewable resources at high speed, and this clearly indicates to us the very serious problems that we are facing today, and which people will especially face in the future. This dominant attitude of people towards nature, which is why today the entire planet is in danger of complete degradation, conditioned that we are today at a time when the ethics reflected in the field of environment are neglected. The survival on the planet will be increasingly difficult without new nature-oriented morale, but also an ethics that is to consider future generations as objects of our moral responsibilities.

Keywords: ecology, ecological ethics, environment, ecocentricity, people.

ЕКОЛОШКА ЕТИКА И ЖИВОТНА СРЕДИНА

Видосављевић Слађана

Универзитет у Приштини-Косовској Митровици, Учитељски факултет Призрен- Лепосавић
sladjana.vidosavljevic@pr.ac.rs

Емилија Марковић

Универзитет у Приштини-Косовској Митровици, Учитељски факултет Призрен- Лепосавић,
emilija.markovic@pr.ac.rs

Јелена Круљ

Универзитет у Приштини-Косовској Митровици, Учитељски факултет Призрен-Лепосавић,
jelena.krulj@pr.ac.rs

Наташа Лазовић

Универзитет у Приштини-Косовској Митровици, Учитељски факултет Призрен-Лепосавић,
natasa.mladenovic@pr.ac.rs

Сажетак: На почетку двадесет првог века може се с правом рећи да се људска популација суочава са еколошким изазовима који су без преседана у историји ове планете. Чињеница је да данас на земљи има много људи, далеко више од еколошке равнотеже коју наша планета може да подржи, због чега смо суочени са бројним проблемима, губитком биодиверзитета, климатским проблемима. Из тог разлога људи троше необновљиве или веома споро обновљиве ресурсе великом брзином и то нам јасно указује на врло озбиљне проблеме са којима се суочавамо већ данас, и са којима ће се поготово суочавати људи у будућности. Управо такав, доминирајући однос човека према природи, због чега се данас цела планета налази у опасности од потпуне деградације, условио је да се данас налазимо у времену када је етика која се одражава на пољу животне средине запостављена. Без једног новог морала који се оријентише на заштиту природу, али и етике која се састоји у томе да се будуће генерације узму у обзир као предмети наших моралних одговорности, опстанак на планети биће све тежи.

Кључне речи: екологија, еколошка етика, животна средина, екоцентричност, људи.

1. УВОД

Глобално загревање јесте проблем који све више заокупља пажњу светске јавности, износећи тиме алармантне податке о емисијама CO₂ и њиховој штетности. Ово јесте несагледив проблем, али не и једини, јер занемарујемо широку лепезу других начина на које се људске делатности уплићу у природне циклусе неопходне да би наше тло, ваздух и вода остали здрави (Големан, 2010). Притисак који настаје услед бројности и активности људске врсте довео је до убрзања стопе поремећаја, убрзавши тако и нестајање биљног прекривача, а постао је и ерозију и уништавање земљишта (Биби, Бренан, 2008). Ове промене ће несумњиво имати значајне последице и трајаће генерацијама. Нека друштва ће, можда, бити способнија да се прилагоде овим променама, али засигурно је да ће милијарде људи директно трпети последице. Због тога ће заштита живог света и целокупне природе бити један од великих и неодложних глобалних проблема у предстојећим деценијама.

Одговорност човека за своју околину, у том смислу, произилази из схватања и сазнања да је он део ње, а то значи „да ми можемо прихватити природу у целини, али само слободним ограничавањем свог властитог деловања“ (Орловић, 2013). Због тога, етика у екологији нам по Орловићу (2013), помаже да вреднујемо и превреднујемо људско понашање у контексту живота „сагласног са природом“, а најпре и на крају са самим собом, односно са другим људима, а и живим бићима уопште. Дакле, човекова будућност неумитно зависи од међудејства природних и друштвених сила, зато је и познавање ових сила и њихово међудејство од великог значаја.

2. ЧОВЕК И ЖИВОТНА СРЕДИНА

Дугогодина је у нашој земљи и у литератури коришћен израз „човекова средина“, који је с разлогом био непримеран, јер иако је човеков утицај на земљи огроман, ипак, није свака средина само његова. Он је веома битан фактор у животној средини и његова је улога, у односу на остала жива бића, специфична „истовремено је он дело и саставни део природе, али и биће које веома много утиче на промене у природи“ (Ђукановић, 2013).

Човек је у разним историјским раздобљима мењао своју представу природе, што је директно условљавало и сам однос према њој. У зависности од свог односа према природи он је могао да је за себе обликује као простор слободе, ако је креативан и одговоран, али и као простор ропства, уколико је неуморан, неодговоран и безосећајан (Деспотовић, 2002). Тако се и јавља представа о томе да је природа добра, дарезљива или непријатељски настројена према човеку и „свест којом човек посматра природу говори о његовом односу према њој“ (Андевски, 2006). Еколошки проблеми и настају када се људи „умешају у природни поредак и када друге природне ствари третирају као вредне само онолико колико служе људским сврхама“ (Жарден, 2006). Дакле, одлуке и активности људске популације се налазе под великим утицајем њиховог погледа на свет и њихове етике, на основу чега се и може видети како они схватају постојање и функционисање природе и каква би требало да буде њихова улога у њој. Несумњиво да је поред наведеног свет људи условљен и културом у којој су они одрасли и у којој су васпитавани, као и нивоом развијености њихове еколошке свести (Миленковић, 2000).

У литератури која се бави еколошком етиком, често се расправља о инструменталним и интринзичким вредностима (Zalta, 2015). Инструментализам ствари третира као средства која ће довести до неког циља, док су интринзичке вредности вредновање ствари које су циљ саме по себи, без обзира на то да ли оне имају вредности за друге циљеве. Другим речима, поставља се питање да ли природно окружење има вредност зато што људима омогућава остваривање неких циљева или природа има вредност сама по себи (Mc Shane, 2009).

Истицање инструменталних вредности припада *антропоцентризму* као оријентацији на човека где се интринзичке вредности приписују само или већином човеку, много више него ономе око човека. Овакво гледиште иницира да само људи имају интринзичку вредност, док су сви остали елементи природе инструментални, те пошто природа има вредност само до онде) док користи људима, њено нарушавање може утицати на квалитет људског живота на негативан начин (Norton, Steinemann, 2008)

Џејмсон (Jamieson, 2002), међутим, сматра да природно окружење има интринзичку вредност, а да људи, као носиоци морала имају дужност да га и заштите. Као што човек има своја права, имају их и сва жива бића и објекти природе. Ово је блиско *биоцентричном* ставу по коме су сви облици живота „морални објекти“ и о свима треба размишљати на моралан начин, што имплицира људима бригу о свим облицима живота као дужност (Barman, 2017). Сопствена (интринзична) вредност природних ентитета потврдила би се онда ако би их човек поштовао и чувао без обзира на корист или бојазан да би му њихова деградација и уништавање могли штетити (Кирн, 2013).

Покрет „дубинске екологије“ (Naes, 1996), пак истиче потребу за равнотежом сложених међуодноса у којима постојање једних организама зависи од постојања свих других унутар екосистема. Две основне норме дубинске екологије јесу саморазумевање, процес кроз који људи долазе до разумевања самих себе као постојећих у међусобној повезаности са остатком природе, и биоцентрична једнакост, чији је смисао у признању да су сви организми и бића једнаки припадници међусобно повезане целине и да, отуда имају једнаку интринзичну вредност (Жарден, 2006). Још даље иду *екоцентричне* идеје које приписују моралну вредност свим екосистемима, како живим, тако и неживим. У интересу самог човека јесте да је у средиште постављен екосистем, а не човек. У сваком случају, напетост човека и природе се, дакле, уместо сукоба може разрешити сарадњом, дијалогом и узајамношћу.

3. ЕКОЛОШКА ЕТИКА

Еколошка етика је филозофска дисциплина како о спонтаном тако и о наученом начину понашања у животној средини, према животној средини и односима који у њој владају (Ђукановић, 1996). Према истом аутору, она такође подразумева морално и поштено понашање људи према свим живим бићима у окружењу, као и према факторима који тај живот обезбеђују (Ђукановић, 1996). Еколошка етика је систематичан опис моралних односа између људских бића и њиховог природног окружења и она по Жардену „претпоставља да моралне норме управљају и могу управљати људским понашањем према свету природе“ (Жарден, 2006).

У историјском развоју еколошке етике, значајне за квалитет животне средине, велику улогу у развоју екоцентричне екологије одиграо је, Алдо Леополд (1887-1948). Према њему, природни еколошки еквилибријум се некада одражавао инстинктом примитивног човека, а данас то може да се надокнади једино еколошком етиком (Ђукановић, 1996). Еколошка наука се развијала током његовог живота, и он је био први „који је дао најуниверзалније проширење еколошке етике, које у домен моралног важења укључује, поред свих живих бића (биљке и животиње), и планине, реке и читаву површину Земље“ (Павловић, 2009). Еколошка етика има интринзичку и инструменталну вредност (Pusca, 2020). Нагласак се ставља на људске моралне проблеме, одговорност за будућност људи, животиња и других форми живота (Temel, 2019).

У својој књизи Алманах округа Сенд (1949), која је постхумано објављена и која представља класичан текст еколошког покрета, кључни оглед је „Етика земље“, као најбољи пример екоцентричне етике. Указујући на то, да имамо привилегију у односу на земљу, али не и обавезе према њој, истиче да „земљу не можемо више третирати као пуки објекат, као мртву ствар која се може користити и обликовати по мери човекове жеље, већ је треба схатити као живи организам који може бити здрав или нездрав, повређен или убијен“ (Жарден, 2006). Дакле, етика земље мења улогу хомо сапиенса, од освајача заједнице-земље у њеног пуног члана и грађанина, што подразумева поштовање за све чланове те заједнице, као и за заједницу као такву. Леополд, уједно формулише и генерално правило етике Земље „једна ствар је са етичког становишта у реду када настоји да сачува интегритет, стабилност и лепоту биогичке заједнице, и обрнуто, није у реду када настоји противно (Павловић, 2009). Због тога је потребно усмерити пажњу на ставове људи о природном окружењу (Kelbessa, 2022).

Ако би се некоме могло преписати родоначелништво еколошке етике, аутор Кирн (2013), даје предност индијанском поглавици Снетла, јер се у његовом писму америчком председнику Линколну из године 1854. налазе имплицитно и експлицитно изражена исходишта етике. Писмо је како каже „бисер еколошке литературе, из којег се вије дух хиљадугодишње еколошке мудрости и где се могу издвојити следећа еколошко-етичка начела: Све је повезано са свим. Човек не заузима хијерархијско место у „везиву које се зове живот“. Природа није непријатељ. Животиње, човек, брда, реке чине једну породицу, животну заједницу. Шта се уради природи, земљи, уради се човеку самом и његовом детету. Природа као изворни услов живота није власништво којим бисмо трговали, ми нисмо њени власници, него нам је дата на уживање“ (Кирн, 2013).

Циљ еколошке етике јесте да обезбеди етичка оправдања и моралну мотивацију у глобалној заштити животне средине (Barman, 2017). Она дефинише етичке и моралне обавезе људи према животној околини. Савремена еколошка етика нагласак ставља на међузависност између свих организама унутар биосфере, а суштина је у људском односу према изван људском окружењу. Палмер са сарадницима (Palmer et al, 2014), наводи да еколошки захтеви нису дескриптивне или предиктивне природе, већ нормативне природе и они описују понашања и карактерне црте којима би требали да тежимо, чак и када их је тешко постићи. У том смислу, знање о еколошком систему, постојећем стању у свету, људским психолошким карактеристикама и социјалним институцијама јесте од пресудног значаја за разумно еколошко промишљање, па и одлука о томе шта треба радити са еколошким загађењем зависи од тога шта и колико знамо о еколошким ограничењима, постојећем животном стилу и томе шта ће се десити уколико се животни стил не промени. Џонсон (Андевски, 2006), истиче да *Homo Sapiens* није прост збир људских индивидуа и да пошто максимизирање

задовољавања индивидуалних потреба води неповољним резултатима, већу пажњу треба обраћати на људски морал него на пуко задовољавање људских интереса.

Занимљиво са етичке тачке гледишта јесте нека врста одсуства индивидуалног грађанског морала или инерција према суочавању са алармантним еколошким чињеницима, и у вези са тим Васић (2013), наводи више варијанти реакција; 1. *не знам*: непознавање еколошких проблема и законитости; 2. *нећу да знам*: ниска грађанска свест и општа неинформисаност као лични избор; 3. *знам, али не умет* (да решим тај еколошки проблем, да донесем одлуку); 4. *знам, али ме се не тиче*: безобзирност према еколошким последицама; 5. *знам, али мора од нечега да се живи*: израз ниске грађанске свести, навикнут да приоритете виде само у најближим циљевима; 5. *знам, али ја ту ништа не могу*: израз грађанске пасивности и дефетизма; 6. *знам, али нећу о томе да размишљам*, израз грађанске незаинтересованости и неспособности да се учествује у одговорности за сопствену судбину.

Нова етика еколошки обликована отвара простор новој солидарности, људском самообликовању, достојанству и узајамном признавању човека и природе, човека и човека, чиме се настоји да се отклоне и ублаже последице моралног посрнућа (Деспотовић, 2002). Чињеница је да живимо испреплетени у еколошким системима и да утичемо на њих, било позитивно било негативно, као и они на нас, због чега је потребно да откријемо и поделимо између себе све начине на које та интимна међусобна повезаност делује, да сагледамо скривене обрасце који повезују људске активности с вишим кретањима природе, да разумемо свој прави утицај на њу и да научимо како да чинимо више добра (Големан, 2010).

Неспорно је да се суочавамо са изазовима који су сувише разноврсни, сувише суптилни и сложени да би их разумела једна особа јер „њихово препознавање и решавање изискује снажне напоре огромног, разноликог дијапазона стручњака, пословних људи, активиста – свих нас“, „неопходно је да схватимо с каквим се опасностима суочавамо, шта су његови узроци и како да их учинимо безопасним, за шта нам је потребна колективна одлучност да бисмо све то урадили“ (Големан, 2010). Наш свет је постао великим делом свет којем човек даје свој печат, који он обликује и за који је он одговоран. Због тога је илузорно захтевати неки повратак природи, али, „уместо првобитне равнотеже, на смисаон, одмерен начин, између природе и људских захтева треба успоставити једну врсту нове еколошке и моралне равнотеже“ (Хорват Скендеровић, 2013). Пре свега, што је еколошка етика можда и етика одрживог трајног развоја.

4. ЗАКЉУЧАК

Највећи проблеми данашњег савременог доба, на глобалном нивоу, су управо они које је човек својим деструктивним деловањем на природу створио. Погоршање животне средине није последица развоја науке и технологије, недостатка информација, образовања, и по аутору Миленовићу оно је последица преовлађујућег стила живота у савременом свету, због чега је неопходно изградити поглед на свет који ће бити усмерен на Земљу и трајно одржив живот на њој (Миленковић, 2000). У последњих неколико деценија реметили смо еколошку равнотежу наше планете на безброј нових начина, а последице су, по свему судећи, врло озбиљне. Многи докази упућују на то да смо безобзирним понашањем према природи уздрмали темеље људског опстанка. Своју технологију и довитљивост искористили смо да стигнемо догде, а сада се поставља питање да ли имамо довољно мудрости да сами себи не измакнемо тло по ногама (Биби, Бренан, 2008).

Према Еренфелду (Големан, 2010), планета се мора вратити у здраво стање, зато и треба да одемо даље од пуког смањења наших штетних утицаја и да трагамо за стварном одрживошћу. Али је и чињеница, да се то не може одрадити без глобалне сарадње човечанства, уколико жели да се избори са овим изазовом. Еколошки проблеми представљају фундаментална етичка питања, па самим тим и циљевима којима би требало тежити. Без једног новог морала који се оријентише на природу и за нас је неизбежна катастрофа околног света. Нова етика еколошки обликована, отвара простор новој солидарности, достојанству и узајамном признавању човека и природе (Видосављевић и др., 2017). Сваки систем моралних закона мора се заснивати на свести самог човека и оверити заједничким искуством човечанства. На крају, можемо рећи да је пред нама крајњи избор, да ли прихватити наше штетно и ризично понашање према природи, или ћемо сагледати себе и потражити нову етику у области животне средине.

ЛИТЕРАТУРА

- Андевски, М. (2006). *Екологија и одрживи развој*. Нови Сад: „Цеком“- боокс д.о.о.
Биби, А., Бренан, Е. М. (2008). *Основе екологије*. Београд: Клио.
Васић, В. (2013). Етика и еколошки отпор средине. У: Павловић, В. (ур.). *Едиција Екологика: Екологија, религија, Етика*. Београд: Завод за уџбенике, Београд; Еко центар, Нови Сад, 57 – 76.
Видосављевић, С., Марковић, Е., Драшковић, К. Ј. (2017). Еколошка свест у функцији заштити животне средине, *Ecologica*, 24 (88), 1054-1058.

- Големан, Д. (2010). *Еколошка интелигенција*. Београд: Геопоетика издаваштво.
- Деспотовић, Љ. (2002). *Еколошка парадигма*. Нови Сад: Stylos print.
- Ђукановић, М. (2013). Етика и животна средина. У: Павловић, В. (ур.). *Едиција Екологика: Екологија, религија, Етика*. Београд: Завод за уџбенике, Београд; Еко центар, Нови Сад, 43 – 56.
- Ђукановић, М. (1996). *Животна средина и одрживи развој*. Београд: Елит.
- Жарден, Р. де Ж. (2006). *Еколошка етика*. Београд: Службени гласник.
- Кири, А. (2013). Од антропоцентричне ка екоцентричној етици. У: Павловић, В. (ур.). *Едиција Екологика: Екологија, религија, Етика*. Београд: Завод за уџбенике, Београд; Еко центар, Нови Сад. 147 – 175.
- Миленковић, Б. (2000). *Еколошка економија*. Ниш: Универзитет у Нишу Факултет заштите на раду.
- Орловић, С. (2013). Еколошки етос. У: Павловић, В. (ур.). *Едиција Екологика: Екологија, религија, етика*. Београд: Завод за уџбенике, Београд; Еко центар, Нови Сад, 143 – 146.
- Павловић, В. (2009). *Друштвени покрети и промене*. Београд: Завод за уџбенике.
- Павловић, В. (2013). Екологија и етика. У: Павловић, В. (ур.). *Едиција Екологика: Екологија, религија, етика*. Београд: Завод за уџбенике, Београд; Еко центар, Нови Сад, 13 – 32.
- Хорват Скендеровић, Т. (2013). Екологија и етика. У: Павловић, В. (ур.). *Едиција Екологика: Екологија, религија, етика*. Београд: Завод за уџбенике, Београд; Еко центар, Нови Сад, 101 – 106.
- Barman, M. (2017). Importance of Environmental Ethics and its Approaches in our Present Society. *XVIII Annual International Conference Proceedings*, January 2017, 115-119.
- Cochrane, A. (2006). *Environmental Ethics*. London: School of Economics and Political Science. Jamieson, D. (2002). *Morality's Progress*. Oxford: Clarendon Press.
- Kelbessa, W. (2022). *Reimagining the Human-Environmental Relationship*. UN: United Nation University.
- McShane, K. (2009). Environmental Ethics: An Overview. *Philosophy Compass*, 4(3), 407-420.
- Naes, A. (1996). *Deep Ecology*. New Delhi: Rajat Publication.
- Norton, G.B. (1984). Environmental Ethics and Weak Anthropocentrism. *Environmental Ethics*, 6, 131-148.
- Norton, G.B., Steinemann, C.A. (2001). Environmental Values and Adaptive Management. *Environmental Values*, 10, 473-506.
- Palmer, C., McShane, T., Sandler, R. (2014). Environmental Ethics. *Annual Review of Environment and Resources*, 39, 419-442.
- Perry, D., Wallace, C.M., Perry, G., Curzer, H., Muhlberger, P. (2012). Why is Ecological Ethics Necessary? *Issues in Professional and research Ethics*, 1(3), 1-19.
- Pusca, R. (2020). The Self –with-others and Environmental Ethics. In *Environmental Ethics: Cross-cultural Explorations*, Kirloskar-Steinbach M., Diaconu M (Eds.), Verlag Karl Alber Munchen, 101-115. *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*. (2015) Zalta, N.E. (Eds.). Mexico City, Wikimania
- Temel, S. (2019). Prospective teacher's understanding of environmental ethics approach: A qualitative study. Web of Conferences 66, 01010, ERPA 2019.